

Критичне осмислення визначення компетентності в правових актах України про освіту

Г. М. Мищик

аспірант Запорізького національного університету

Paper received 01.06.18; Accepted for publication 09.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-170VI70-07>

Анотація: У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз значення терміна «компетентність», виокремлено загальні та відмінні його риси. Висловлено припущення щодо невідповідності в окремих випадках норм-дефініцій компетентності меті, яка переслідується спеціальним законом про освіту. Робляться висновки про необхідність їх уточнення з урахуванням зазначеного.

Ключові слова: компетентність, результати навчання, особисті якості, якість дій, здатність, професійна діяльність, подальша навчальна діяльність.

Вступ. В наукових колах, не дивлячись на досить поширене застосування поняття компетентності, і до теперішнього часу немає єдності стосовно його визначення. Різноманітність джерел дозволяє розглянути компетентність в площині лексичного, наукового та нормативного тлумачення. Вважалося б, що надання компетентності законодавчого визначення мало б зняти всі сумніви щодо її розуміння. Все ж питання, які вимагають відповіді, залишаються і вони зумовлюють більш детально приділити цьому увагу.

Короткий аналіз публікацій за темою дослідження. Поняття компетентності було предметом наукових досліджень багатьох науковців. Власні погляди щодо його визначення виклали в своїх працях Н. П. Волкова, М. С. Головань, О. І. Гура, І. М. Ільківська, Г. К. Кенбаєва, Н. В. Кузьміна, О. І. Пометун, П. М. Решетник, Л. Ю. Степашкіна, А. В. Хуторський, М. Г. Янова та ін. Тим не менш, незважаючи на таку увагу, слід зазначити, що у вітчизняній педагогіці відсутні роботи, в яких надали б відповідну оцінку правовому визначенню поняття компетентності. Як правило відбувається констатування наявності такого поняття без відповідного його аналізу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Важливість критичного осмислення визначення компетентності в правових актах України про освіту пояснюється багатьма факторами, ключовими з яких можуть вважатись наступні: по-перше, будь-яке дослідження завжди виграє, коли у його рамках дається чітке визначення понять, що в ньому використовуються; по-друге, є можливість провести розмежування між схожими за змістом поняттями; по-третє, виникає можливість проаналізувати переваги, недоліки того чи іншого запропонованого поняття та запропонувати авторське бачення його дефініції. У зв'язку із цим не втрачає своєї актуальності питання щодо удосконалення використовуваного в правових актах про освіту понятійного апарату, переосмислення законодавчо визначеного поняття компетентності.

Мета – дослідити визначення компетентності в правових актах України про освіту на предмет його узгодженості з метою, яка переслідується спеціальним законом про освіту.

Матеріали та методи. Основоположним методом, що використовувався при дослідженні, став загальнонауковий діалектичний метод пізнання як засіб вивчення соціально-правових явищ у їх суперечностях, розвитку та змінах, що дає можливість досліджувати проблеми визначення компетентності в правових актах України про освіту у взаємозв'язку з іншими соціальними яви-

щами. Формально-логічний метод застосовувався для з'ясування правової сутності та значення компетентності. Розширенню бачення шляхів розв'язання проблеми через аналіз значення терміна «компетентність», виокремленню загальних та відмінних його рис на рівні окремих нормативно-правових актів України про освіту сприяв порівняльно-правовий метод. Основні висновки дослідження, пропозиції щодо уточнення значення терміну «компетентність» обґрунтовано за допомогою методу системного аналізу національного законодавства про освіту. Нормативну основу дослідження склали закони України, нормативно-правові акти Президента України, нормативні акти Міністерства освіти і науки України, які регламентують подібні питання.

Результати та їх обговорення. Ключовим завданням освіти у XXI столітті є розвиток мислення, орієнтованого на майбутнє. Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а і здатності самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян [4]. В Стандартах вищої освіти (далі – Стандарт) педагогічних вищих навчальних закладів, які, в недалекому минулому, узагальнювали вимоги до змісту вищої освіти з напряму підготовки 6.010105 Корекційна освіта (за нозологіями), освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр компетентність було визначено як «інтегровану характеристику якостей особистості, результат підготовки випускника вищого навчального закладу (далі – ВНЗ) для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних областях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності». При їх розробці використовувалися терміни та визначення, що були подані у Комплексі нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти (далі – Комплекс) [6].

Запропоноване визначення мало досить звужений зміст. Результат підготовки випускника, який уособлювався з компетентністю, обмежувався лише знаннями та досвідом. Їх необхідний обсяг і рівень, як вважалося, і мав засвідчувати здатність особи успішно здійснювати діяльність в певних професійних та соціально-особистісних предметних областях. Зауважимо, що в Комплексі свого визначення отримали й такі слова як уміння та навички, проте, в запропонованому понятті компетентності вони не знайшли свого втілення. Є сумніви і щодо доцільності використання в його тексті такої складової як досвід. Його набуття – наслідок досить тривалого знаходження особи в професії. Він є показни-

ком активного практичного пізнання, яке відбувається вже по завершенню навчання. Тому його складно розглядати в якості результату підготовки випускника ВНЗ. Певним чином спростовує це і Комплекс. Аналіз запропонованого ним визначення терміну «первинна посада» засвідчує, що це посада, яка не потребує від випускників навчального закладу попереднього досвіду професійної практичної діяльності. Проте нема підстав сприймати такі неузгодженості в термінології досить критично. Комплекс став чи не першим документом, який мав забезпечити розробку складових системи галузевих стандартів вищої освіти на єдиній методологічній основі з урахуванням рекомендацій Болонської групи щодо застосування компетентнісного підходу до проектування стандартів освіти. В ньому було надано визначення термінам, які до цього офіційно в сфері освіти не використовувалися але з часом стали для неї визначальними. Неоднозначність в їх сприйнятті лише сприяла подальшим науковим розробкам у цьому напрямку, як, зокрема, і у з'ясованні природи співвідношення між собою компетентності та компетенції. В Комплексі остання є чи не найбільш вживаною категорією. Застосування компетентнісного підходу до розробки галузевих стандартів вищої освіти повинно було привести до формування нової системи діагностичних засобів із переходом від оцінки знань до оцінки компетенцій та визначення рівня компетентності в цілому. Передбачалося, що саме компетенціями випускника мала визначатися якість його підготовки вимогам галузевого стандарту вищої освіти. Запропоноване в Комплексі поняття компетенції включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті). Це предметна область, у якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності [6]. Тоді як компетентність асоціюється з результатом підготовки. Її єдина і, мабуть, головна властивість зведена до підтвердження здатності особи виконувати діяльність в певних професійних та соціально-особистісних предметних областях. Проте невизначеність у їх співвідношенні між собою залишалася. Певної суперечливості додавав і Комплекс, задекларувавши, що домінуючим в освіті стає формування особистісних характеристик майбутнього фахівця у вигляді системи компетенцій, підкресливши при цьому узагальнений, інтегральний характер поняття «компетенція» стосовно понять «знання», «уміння», «навички».

На сучасному етапі не можна не відзначити певного переосмислення самої сутності компетентнісного підходу. Основним напрямком розвитку систем освіти визначається формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей. Використання, досить вживаного в недалекому минулому в освітній сфері терміну «компетенція», зведено нанівець.

На відміну від Комплексу, в Законі України «Про вищу освіту» (далі – Закон) в редакції від 01.07.2014 р. термін «компетентність» отримав більш ширше трактування і вживається в такому значенні: «це динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на

певному рівні вищої освіти» [2]. Проте вважаємо, що таке його визначення не зовсім узгоджується з метою, означеною в преамбулі Закону. Відзначимо, що такою є підготовка конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізація особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях. Саме для цього Закон встановлює правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом. Зазначеним цілям відповідає й мета осіб, які навчаються у закладі вищої освіти, – це здобуття відповідного ступеня і кваліфікації. Зауважимо, вона ніяким чином не пов'язується з їх подальшою навчальною діяльністю, не зважаючи на те, що Законом це передбачено. Тому використання такого словосполучення в запропонованому визначенні, на наше переконання, є недоречним. Якщо ж студент і скористається в майбутньому такою можливістю, навчаючись на рівні вищому від попереднього, його мета в межах зазначено Закону залишиться незмінною. Насамперед – це здобуття поглиблених знань, умінь, навичок, інших компетентностей за обраною спеціальністю, підвищення престижу й авторитету, утвердження свого становища в професії. Такому нашому припущенню знаходимо підтвердження в ст. 17 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р., в якій зазначено, що метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних саме для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань. Досить показовим в цьому сенсі є наказ Міністерства освіти і науки України (далі – МОН України) «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів від 01.06.13 р. № 665 [3], в якому під компетентністю пропонується розуміти якість дій працівника, що забезпечують адекватне та ефективне вирішення професійно важливих предметних завдань, що мають проблемний характер, а також готовність нести відповідальність за свої дії. В наведеному визначенні областю реалізації компетентності працівника визначена саме професійна діяльність. Іншою його особливістю є те, що на відміну від наведеного в Законі «Про вищу освіту» визначення компетентності зазначене уособлює компетентність не з результатами навчання, а з діями конкретного працівника, яким, зокрема, може бути й педагогічний працівник – особа, яка провадить навчальну, виховну, методичну, організаційну роботу та іншу педагогічну діяльність, передбачену трудовим договором у формальній та/або неформальній освіті. В такому розумінні компетентність відображає практичні можливості працівника в професії, а відтак і рівень їхньої діяльності, спрямований на виконання виробничих функцій відповідно до посади, яку обіймає.

Певним чином такому нашому припущенню знаходимо підтвердження і в запропонованому МОН України проекті Концепції розвитку педагогічної освіти, в якому складовою професійної кваліфікації педагогічного працівника визнається стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання), що дозволяють виконувати функції педагогічного працівника у формальній та неформальній освіті або здійсню-

вати професійну педагогічну діяльність поза межами закладу освіти [1]. Тобто акцент знову ж таки зосереджено саме на професійній діяльності і аж ніяким чином на подальшій навчальній діяльності.

Безсумнівно, будь-яка професія змушує працівника професійно розвиватися та підвищувати свою кваліфікацію. Процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей є безперервним і триває впродовж усього періоду професійної діяльності фахівця. І відбувається він переважно на основі здобутої вищої освіти. Накопичення визнаних результатів навчання може бути підставою для присвоєння професійних (зокрема, часткових) та здобуття повних освітніх кваліфікацій. В цьому сенсі цілком виправдано подальшу навчальну діяльність, як одну з властивостей компетентності, розглядати саме в межах Закону України «Про освіту». І це знайшло своє відображення в ньому. В новій редакції Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. компетентність визначено як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [5]. У порівнянні з аналогічними поняттям, наведеним в Законі України «Про вищу освіту», відмінності незначні. Однак звертає на себе інше. В Законі України «Про освіту», який є загаль-

ним по відношенню до Закону «Про вищу освіту», одним з принципів державної політики у сфері освіти є сприяння навчанню впродовж життя, тоді як державна політика у сфері вищої освіти надає перевагу принципам наступності процесу здобуття вищої освіти, державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності тощо. Наведе вказує на існування відмінностей у цілях, задекларованих в зазначених законах, і свідчить про необхідність відповідним чином це відтворити в нормі-дефініції компетентності.

Висновки. Наведене переконує нас в тому, що сенс терміну «компетентність», властивості, притаманні компетентності, мають визначатися виходячи з мети, яка переслідується спеціальним законом про освіту. Для одних такою є забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях, робітниках, для інших – забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту; сприяння вільному розвитку людської особистості, оволодінню систематизованими знаннями, що стануть основою для подальшої освіти тощо. Законодавче визначення значення терміну «компетентність» в Законі України «Про вищу освіту» внесло певну ясність щодо її розуміння, однак і не позбавило недоліків. В будь-якому разі воно потребує уточнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція розвитку педагогічної освіти (проект) [Е. ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proekt-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
2. Про вищу освіту : закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
3. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів [Е. ресурс] : наказ Міністерства освіти і науки України від 01.06.13 р. № 665 / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : <http://edu-mns.org.ua/ukr/nmc/library/?id=398>
4. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Е. ресурс] : указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013 / Президент України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
5. Про освіту : закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38-39. – Ст. 380.
6. Щодо нормативно-методичного забезпечення розроблення галузевих стандартів вищої освіти [Е. ресурс] : лист Міністерства освіти і науки України від 31.07.2008 № 1/9-484 / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=0655CD926B>

REFERENCES

1. Concept of development of pedagogical education (project) [E. resource] / Ministry of Education and Science of Ukraine. – Mode of access: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proekt-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
2. About Higher Education: Law of Ukraine dated July 1, 2014 № 1556-VII // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2014 – No. 37-38. – Art. 2004
3. On approval of qualification characteristics of professions (positions) of pedagogical and scientific-pedagogical workers of educational institutions [E. resource] : the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 01.06.13 № 665 / Ministry of Education and Science of Ukraine. – Mode of access: <http://edu-mns.org.ua/ukr/nmc/library/?id=398>
4. About the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021 [E. resource]: Decree of the President of Ukraine dated June 25, 2013 № 344/2013 / The President of Ukraine. – Mode of access: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
5. On Education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2017 – № 38-39. – Art. 380.
6. Regarding normative and methodological support for the development of sectoral standards for higher education [E. resource]: letter from the Ministry of Education and Science of Ukraine dated July 31, 2008 No. 1 / 9-484 / Ministry of Education and Science of Ukraine. – Access mode: <http://consultant.parus.ua/?doc=0655CD926B>

Critical understanding of the definition of competence in the legal acts of Ukraine on education

A. M. Mytsyk

Abstract. In the article comparative-legal analysis of the meaning of the term «competence» is made, the general and distinctive features of it are singled out. The assumptions about the discrepancy in certain cases of norms-definitions of competence to the purpose pursued by a special law on education are expressed. Conclusions are made on the need for their refinement, taking into account the above.

Keywords: *competence, learning outcomes, personal qualities, quality of action, ability, professional activity, further educational activity.*

Критическое осмысление определения компетентности в правовых актах Украины об образовании

A. M. Мызык

Аннотация. В статье осуществлен сравнительно-правовой анализ значения термина «компетентность», выделены общие и отличительные его черты. Высказано предположение о несоответствии в отдельных случаях норм-дефиниций компетентности цели, преследуемой специальным законом об образовании. Делаются выводы о необходимости их уточнения с учетом указанного.

Ключевые слова: *компетентность, результаты обучения, личностные качества, качество действия, способность, профессиональная деятельность, дальнейшая учебная деятельность.*